

УДК 622.2:334.716

К.Є. ОРЛОВА, аспірант
Житомирського державного технологічного університету

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ДОБУВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

У статті проведено дослідження показників стану та розвитку підприємств добувної промисловості України. Визначено основні тенденції та проблеми, розроблено пропозиції щодо забезпечення ефективного функціонування галузі.

Ключові слова: *аналіз, добувна промисловість, перспективи розвитку, ефективність.*

Постановка проблеми. Ефективність функціонування економічних відносин України значною мірою залежить від сталого збалансованого розвитку промисловості в цілому. У свою чергу, добувна галузь є невід'ємною складовою народногосподарського комплексу, оскільки не тільки забезпечує значну частку випуску валової продукції (за даними Державної служби статистики України, частка добувної промисловості у загальному обсязі становить 12,7% у 2011 р.), але й створює робочі місця (близько 15% зайнятих у промисловості задіяні у добувній галузі), має експортну спрямованість та є джерелом істотних надходжень до бюджету.

За кількістю і якістю родовищ корисних копалин, а отже, і потенціалом розвитку Україна займає перше місце у Європі: при території у 0,4% суші усієї планети частка нашої країни у світовому видобутку становить близько 5% (більше 20 млрд дол. на рік). Крім того, зі 120 видів корисних копалин, які сьогодні використовуються у світі, в Україні експлуатується 98, що свідчить про різноманіття покладів корисних копалин. Валова цінність копалин у надрах, підготовлених до експлуатації, згідно з оцінками Інституту економіки природокористування і сталого розвитку України, становить близько 7,5 трлн дол. США, у той час як провідні сировинні країни світу (Канада, США, ПАР, Австралія тощо) оцінюють наш ресурсний потенціал у 11,5 трлн дол. США [3].

Багатий сировинний потенціал галузі передбачає у першу чергу його ефективне використання для подальшого перспективного розвитку. У сучасних умовах основою для прийняття управлінських рішень є аналіз стану та закономірностей динаміки добувної промисловості, що актуалізує дослідження у визначеній сфері.

Аналіз досліджень і публікацій. Вагоме місце добувної промисловості у структурі народного господарства зумовлює значну кількість досліджень у визначеній сфері. Так, окремим питанням розвитку та особливостям функціонування добувної промисловості присвячено праці таких науковців, як Н.В. Розумна, Д.П. Дубицький, В.П. Подольникова, О.В. Позднякова [3]. Зокрема статистичний аналіз галузі розглянуто у працях Ю.І. Паршина [2], І.Д. Андріївського, В.В. Матюхи, М.Т. Мовчан [1]. Однак з урахуванням того, що одним з ключових елементів формування управлінських рішень є достовірність і повнота інформації про об'єкт дослідження, вважаємо, що тема дослідження залишається актуальною.

Метою дослідження є проведення комплексного аналізу стану та основних тенденцій розвитку підприємств добувної промисловості України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Наявність значних покладів сировинних ресурсів визначає значний потенціал розвитку добувної промисловості, однак непрості умови, у яких на-

разі функціонує галузь, зумовлюють неповне використання потенційних можливостей підвищення ефективності.

Основним результатом функціонування підприємств є випуск валової продукції. На рис. 1 відображено зміну індексу промислової продукції протягом 2007–2011 рр. Можемо бачити, що наразі відсутні стійкі тенденції розвитку промисловості. Так, у 2008 р. спостері-

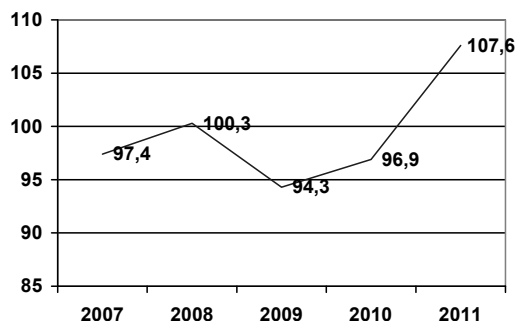

Рис. 1. Індекси промислової продукції добувної промисловості (у % до попереднього року)*

гається незначне зростання обсягів промислової продукції, однак уже у 2009 та 2010 рр. внаслідок негативного впливу світової фінансової кризи відбулося істотне скорочення обсягів виробництва. Варто відзначити і позитивну тенденцію, що свідчить про поступове подолання кризового стану: у 2011 р. індекс промислової продукції демонструє зростання та становить 107,6%.

Традиційно основними видами продукції добувної промисловості є вугілля, торф, газ нафтовий попутний, мармур та інші мармурові камені, граніт, гіпс тощо. Випуск основних видів продукції добувної промисловості відображено у табл. 1.

Отже, відповідно до табл. 1 можемо прослідкувати, що найбільшими обсягами господарювання характеризуються торф, мармур, граніт та гіпс. Водночас на основі побудованого прогнозу можемо зробити висновок, що зростання індексу промислової продукції у 2011 р. найбільш імовірно було досягнуто за ра-

Таблиця 1

Видобуток основних видів продукції підприємствами добувної промисловості*

Види продукції	2007	2008	2009	2010	Середньорічний темп приросту	2011 прогноз**
Вугілля готове, млн т	58,9	59,5	55,0	55,0	0,98	53,76
Торф неагломерований, тис. т	615	607	694	599	0,99	593,76
Брикети і напівфабрикати торф'яні агломеровані, тис. т	171	173	199	238	1,12	265,73
Газ нафтовий попутний, млн м ³	950	867	745	658	0,88	582,18
Руди і концентрати залізні неагломеровані, млн т	77,9	72,7	66,5	78,5	1,00	78,70
Руди і концентрати залізні агломеровані, млн т	72,8	64,1	55,9	61,8	0,95	58,52
Мармур та інші мармурові камені, тис. м ³	1079	1015	697	513	0,78	400,39
Граніт, тис. м ³	824	1207	1402	851	1,01	860,20
Пісковик, тис. м ³	80,7	452	158	126	1,16	146,17
Гіпс, тис. т	743	1161	711	679	0,97	658,92
Туф вулканічний, базальт, порфір і камінь інший, необроблені, грубо оброблені або розпиляні на блоки та плити, тис. м ³	156	158	115	227	1,13	257,23
Галька, гравій, щебінь та камінь дроблений, млн м ³	60,2	62,6	40,9	47,9	0,93	44,39

*Розраховано за даними Державної служби статистики [4; 5].

**Прогноз розраховано за методом екстраполяції.

*Складено за даними Державної служби статистики [4; 5].

хунок збільшення обсягів виробництва торфу, граніту, пісковика та туфу.

Наступним кроком комплексного аналізу стану добувної промисловості має бути дослідження основних економічних показників діяльності підприємств (табл. 2).

подолання наслідків кризи та поступовий вихід на потенційно можливий рівень ефективності господарювання. Іншою позитивною тенденцією є зниження операційних витрат, що припадають на одиницю продукції у 2010 р. Особливостями побудови економічних відно-

Таблиця 2

Основні економічні показники діяльності підприємств добувної промисловості*

Показник	2007	2008	2009	2010	Відхилення 2010/2007	
					+/-	%
Обсяги реалізованої продукції, млн грн	56348,6	85755,4	67242,6	106933,7	50585,10	89,77
Індекс цін виробників (грудень до грудня попереднього року), %	127,3	122,3	111,2	144,4	17,10	x
Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування (сальдо), млн грн	8235,6	22169,9	2970,5	19521,0	11285,40	137,03
Питома вага підприємств, що отримали збиток, %	36,5	40,5	43,6	53,5	17,00	x
Чистий прибуток (сальдо), млн грн	6110,4	16917,6	408,8	15639,5	9529,10	155,95
Питома вага підприємств, що отримали збиток, %	37,0	41,4	44,4	53,9	16,90	x
Рентабельність операційної діяльності, %	11,4	23,5	4,3	14,8	3,40	x
Операційні витрати на одиницю реалізованої продукції, коп./грн	102,9	83,0	x	x

*Розраховано за даними Державної служби статистики України [4; 6; 7].

Обсяги реалізованої продукції збільшилися на 50585,1 млн грн, або на 89,77%. Це явище спричинене збільшенням як обсягів виробництва у натуральних одиницях, так і зростанням індексу цін виробників (на 17,1 пункта). Позитивним є зростання сальдо як фінансового результату до оподаткування, так і чистого прибутку (на 137,03% та на 155,95% відповідно). Основними факторами цього є: підвищення ефективності діяльності прибутково працюючих підприємств (зростання рентабельності операційної діяльності на 3,4%), що здійснює позитивний вплив, та зростання питомої ваги збиткових підприємств (до 53,5% за фінансовим результатом до оподаткування та 53,9% за чистим прибутком), що є фактором, який обмежує зростання в межах промисловості. Водночас маємо відзначити негативний вплив світової фінансової кризи, що істотно погіршила усі показники діяльності у 2009 р., однак зростання у 2010 р. демонструє

син у добувній промисловості зумовлена і структура операційних витрат, зокрема у 2010 р.: матеріальні витрати – 46,1%, амортизація – 9,6%, витрати на оплату праці – 20,7%, відрахування на соціальні заходи – 9,5%, інші операційні витрати – 14,1% (за даними Державної служби статистики). Маємо відзначити, що така структура не є оптимальною, оскільки низька питома вага амортизаційних відрахувань, на нашу думку, не створює відповідних передумов для простого, а тим більше розширеного відтворення потенціалу підприємств.

Основою для функціонування будь-якого підприємства є його ресурси. Вважаємо, що ключовими стратегічними ресурсами підприємств добувної промисловості є трудові та майнові, зокрема у частині основних засобів, що зумовлено особливостями функціонування галузі. Дослідимо основні показники стану та ефективності використання відповідних ресурсів у табл. 3.

**Стан та ефективність використання основних видів ресурсів підприємств
добувної промисловості***

Показники	2007	2008	2009	2010	Відхилення 2010/2007	
					+/-	%
Трудові ресурси						
Середньорічна кількість працівників, тис. осіб	501	480	450	446	-55,00	-10,98
Середньорічна кількість працівників, які перебували в умовах неповної зайнятості, до середньооблікової чисельності працівників, %						
– знаходились у відпустках без збереження заробітної плати	2,3	0,9	2,7	1,9	-0,4	-17,39
– переведені на неповний робочий день	0,7	8,2	14,2	4,5	3,8	збільшено в 5,4 раза
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн	1970	2681	2894	3539	1569,00	79,64
Коефіцієнт використання робочого часу	0,82	0,81	0,78	0,81	-0,01	-1,22
Основні засоби						
Первісна вартість на кінець року, млн грн	94460	108189	126928	140309	45849,00	48,54
Залишкова вартість на кінець року, млн грн	47373	51084	68301	73269	25896,00	54,66
Ступінь зносу, %	49,8	52,8	46,2	47,8	-2,00	x
Коефіцієнт оновлення	0,08	0,09	0,08	0,08	–	–
Коефіцієнт вибуття	0,01	0,01	0,01	0,01	–	–

*Розраховано за даними Державної служби статистики України [4; 7].

На основі аналізу табл. 3 можемо зробити висновок про негативні тенденції у сфері використання трудових ресурсів підприємств. Так, незважаючи на зростання ефективності діяльності підприємств добувної промисловості у 2010 р., скорочення працівників продовжується. У цілому за 4 досліджувані роки зменшення середньооблікової кількості становило 55 тис. осіб, або 10,98%. Водночас порівняно з 2007 р. збільшується частка працівників, що працюють на умовах неповної зайнятості, що свідчить про вимушені простой у діяльності підприємств внаслідок проблем з організацією виробництва та збуту. Про недостатній рівень ефективності використання трудових ресурсів свідчить і такий показник, як коефіцієнт використання робочого часу, значення якого досягає лише 0,81 у 2010 р. Крім того, цей показник демонструє тенденцію до зниження. Що стосується середньомісячної номінальної заробітної плати, то слід відзначити її зростання до 1569 грн, або на 79,64%. Таке збільшення зумовле-

не, по-перше, підвищенням державних соціальних гарантій, зокрема у частині встановлення мінімальної заробітної плати, по-друге, зменшенням кількості працівників, а отже, більшими можливостями для маневрування у сфері встановлення ставок та окладів, не виходячи за межі існуючого фонду оплати праці. Позитивно на розмір заробітної плати також вплинуло збільшення обсягів господарювання.

Що стосується основних засобів, то можемо відзначити високий рівень ефективності їх формування та використання, що підтверджується відповідним значенням ступеня зносу (47,8% у 2010 р.) та тенденцією до його зниження. Крім того, протягом усього досліджуваного періоду коефіцієнт оновлення значно перевищує коефіцієнт вибуття, що свідчить про активну політику підприємств у сфері відтворення основних засобів.

Базою для забезпечення стратегічної стійкості підприємств та їх ефективності у довгостроковій перспективі

є інвестиційно-інноваційна модель розвитку. Проаналізуємо основні показники інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств добувної промисловості у табл. 4.

На основі даних табл. 4 можемо дійти висновку, що загалом спостерігається тенденція до нарощення обсягів інвестиційної діяльності. Так, обсяги інвестицій в основний капітал зросли на 3471 млн грн, або на 28,59%. Водночас значне зростання спостерігається і в обсягах прямих іноземних інвестицій. Таке явище є позитивним у діяльності підприємств галузі з позиції забезпечення відтворення та розвитку потенціалу. Крім того, зростання обсягів іноземних інвестицій свідчить про покращання іміджу України на світовому ринку капіталу.

Що стосується інноваційної діяльності, то слід відзначити незначне зростання у сфері впровадження нових технологічних процесів та істотне зниження освоєння нової продукції. На нашу думку, загальна тенденція до скорочення обсягів інноваційної діяльності зумовлена нестачею власних коштів підприємства внаслідок погіршення загального фінансового стану. Так, за даними 2010 р. з 248,1 млн грн, спрямованих на інноваційну діяльність, лише

15 млн було профінансовано з державного бюджету та 15,7 млн сформовано за рахунок коштів вітчизняних інвесторів. Кошти зарубіжних інвесторів у інноваційну діяльність не вкладались. Таким чином, можемо зробити висновок, що базовими причинами зниження активності інноваційної діяльності є низький ступінь зацікавленості держави та відсутність інтересу зарубіжних інвесторів.

На основі проведених досліджень можемо виокремити найбільш суттєві. На нашу думку, недоліки, що обмежують реалізацію потенційних можливостей розвитку добувної промисловості, такі:

1. Несприятливі загальноекономічні умови, що пов'язані з подоланням наслідків кризи 2008–2009 рр., які призвели до збільшення питомої ваги збиткових підприємств.

2. Недостатній рівень нормативного регулювання у сфері гірництва.

3. Низький рівень інноваційної діяльності, що пов'язаний з обмеженістю державного фінансування науково-технічної діяльності. Так, на сьогодні на розвиток науки (у т. ч. фінансування інноваційної діяльності) держава спрямовує лише 0,4% від обсягу ВВП, у той час як досвід країн з розвинутою економікою свідчить, що розмір асигнувань має бути не менше ніж 0,9%.

Таблиця 4

Інвестиційно-інноваційна діяльність підприємств добувної промисловості*

Показники	2007	2008	2009	2010	Відхилення 2010/2007	
					+/-	%
Інвестиційна діяльність						
Інвестиції в основний капітал, млн грн, % до обсягів промисловості	12142 18,8	16767 21,9	13914 24,1	15613 26,6	3471,00 7,8	28,59 x
Індекс інвестицій в основний капітал, % до попереднього року	125,1	138,1	83,0	112,2	-12,9	x
Прямі іноземні інвестиції (на 31.12), млн дол. США, % до підсумку за промисловістю	1053,6 8,5	1071,2 8,6	1050,1 7,9	1207,7 8,6	154,1 -0,1	14,63 x
Інноваційна діяльність						
Впровадження нових технологічних процесів, у т. ч. ресурсозберігаючих	15 7	24 6	19 8	19 2	4 -5	26,67 -71,42
Освоєння виробництва інноваційних видів продукції,	25	15	29	14	-11	-44,0
у т. ч. машин, устаткування, апаратів, приладів	14	-	-	-	-14	-100,0

*Розраховано за даними Державної служби статистики України [4; 6; 7].

4. Незбалансований механізм використання трудових ресурсів, що пов'язаний як з об'єктивними факторами, так і суб'єктивними.

Основними заходами для подолання кризових явищ, на нашу думку, можуть бути: розробка державних програм розвитку та стимулювання добувної промисловості як однієї з ключових галузей народного господарства; державна підтримка інноваційної діяльності як у цілому по промисловості, так і у добувній галузі; розробка і впровадження новітніх ресурсозберігаючих технологій по всьому циклу: видобування – збагачення – металургійний переділ і до виробництва кінцевої продукції; утворення інтеграційних об'єднань, які будуть сприяти підвищенню ефективності функціонування як кожної окремої складової утворення, так і комплексу в цілому. Зокрема варіантами результату інтеграційних процесів може бути утворення кластера або промислово-фінансової групи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ми вважаємо, що добувна промисловість є галуззю, яка має значний стратегічний потенціал розвитку, але не використовує його повною мірою внаслідок впливу як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. Запропоновані напрями удосконалення функціонування економічних відносин у визначеній промисловості сприятимуть, на нашу думку, підвищенню ефективності функціонування та виходу на нову, інвестиційно-інноваційну модель розвитку. Основу подальших досліджень буде становити визначення складу та

сили впливу факторів зовнішнього середовища на функціонування підприємств добувної промисловості.

Список використаної літератури

1. Андріївський І.Д. Сучасний стан і перспективи розвитку добувної промисловості України / І.Д. Андріївський, В.В. Матюха, М.Т. Мовчан // Мінеральні ресурси України. – 2011. – № 3. – С. 8–14.

2. Паршин Ю.І. Економічний аналіз добувної галузі Дніпропетровської області: стан, динаміка, перспективи / Ю.І. Паршин // Науковий вісник НГУ. – 2011. – № 3. – С. 137–143.

3. Позднякова Е.В. В украинской земле зарыто 7,5 триллионов долларов / Е.В. Позднякова [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.politua.ru/polit/747.html>

4. Промисловість України у 2007–2010 роках: статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Київ, 2011. – 307 с.

5. Про соціально-економічне становище України: Економічна доповідь / Державна служба статистики України. – Київ, 2012. – 76 с.

6. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Державна служба статистики України. – Київ: ТОВ «Август Трейд», 2011. – 560 с.

7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

В статье проведено исследование показателей состояния и развития предприятий добывающей промышленности Украины. Определены основные тенденции и проблемы, разработаны предложения по обеспечению эффективного функционирования отрасли.

Ключевые слова: анализ, добывающая промышленность, перспективы развития, эффективность.

The condition and development indicators of mining industry of Ukraine are examined in the article. The main trends and problems are defined and the propositions to ensure the effectiveness of the industry functioning are developed.

Key words: analysis, mining industry, development perspectives, effectiveness.

Надійшло до редакції 7.02.2012.